യോഗവാസിഷ്ഠഃ/പ്രകരണമ് 6
(നിർവാണപ്രകരണം ഉത്തരാർധം)/സർഗം 103

ശ്രീവസിഷ്ഠ ഉവാച .
ഭാമാത്രം ഭാനമാത്രം വാ ശാന്തം ഭാസത ഏവ ച .
ചിന്മാത്രം യദനാദ്യന്തം തസ്യ നാശഃ കഥം കദാ .. 1
താവന്മാത്രം ച പുരുഷഃ കദാചിത്സ ന നശ്യതി .
യദി നശ്യതി ചിന്മാത്രം ഭൂയോ ജായേത കിം കഥമ് .. 2
ന ചാന്യദന്യച്ചിന്മാത്രം ക്വചിത്കിംചന കസ്യചിത് .
സർവാനുഭവസാദൃശ്യേ കീദൃശീ നാമ സാന്യതാ .. 3
സർവസ്യൈവ ഹിമം ശീതമുഷ്ണോഽഗ്നിർമധുരം പയഃ .
ചിന്മാത്രസ്യാവദാതസ്യ കീദൃഗന്യത്വമത്ര തു .. 4
ശരീരനാശേ നാശശ്ചേച്ചിന്മാത്രസ്യ തദുച്യതാമ് .
ഹർഷസ്ഥാനേ വിഷാദഃ കിം മരണേ സംസൃതിക്ഷയേ .. 5
ന ച നാമ ശരീരസ്യ നാശേ നശ്യതി ചിന്നഭഃ .
ദേഹേ നഷ്ടേഽപി ബന്ധൂനാം ച്ഛേദ്യൈർദൃഷ്ടാ പിശാചതാ .. 6
യാവച്ഛരീരസത്താ ചേച്ചേതനസ്യ തദുച്യതാമ് .
ശവഃ കസ്മാന്ന ചലതി സത്യഖണ്ഡേ ശരീരകേ .. 7
പിശാചാനുഭവോ ജീവധർമശ്ചേത്തത്സ സർവദാ .
കിം ന പശ്യതി കിം ബന്ധൗ മൃതേ പശ്യതി തത്തഥാ .. 8
ജീവധർമോ വിശിഷ്ടശ്ചേത്താദൃശസ്തം നരഃ കഥമ് .
മിഥ്യാ ദേശാന്തരമൃതേ പിശാചത്വം ന പശ്യതി .. 9
തസ്മാത്സർവാത്മകത്വേ തച്ചിന്മാത്രം ന നിയന്ത്രിതമ് .
യദ്യദ്യത്ര യഥാ വേത്തി തത്തത്തത്രാവഗച്ഛതി .. 10
അവാ-ധിതൈ-വൈക-ഘനാ സംവിദ്ഭവതി യാദൃശീ .
താദൃശ്യേവാനുഭൂതിർഹി തത്സ്വഭാവോഽത്ര കാരണമ് .. 11
അന്യന്ന സംഭവത്യത്ര സർഗാദാവേവ കാരണമ് .
യന്നാമ തദിദാനീം സ്യാത്കഥ്യതാം കീദൃശം കഥമ് .. 12
സർഗാദാവേവ നോത്പന്നാ ന ചൈവാദ്യാവഭാസതേ .
വികല്പശ്രീർജഗദ്ഭാസാ കേവലം ഭാതി ചിന്നഭഃ .. 13
ആഭാസമാത്രമേവേദം ദൃശ്യമിത്യവബുധ്യതേ .
ദൃശ്യമിത്യവബോധേന തദൃതേ സ്യാത്ക്വ ദൃശ്യതാ .. 14
സ്വചമത്കാരചാതുര്യം ചാരു ചിന്നഭസാ രസാത് .
ബോധേന ബുധ്യതേ ദൃശ്യമിത്യബോധാന്ന ബുധ്യതേ .. 15
ബോധോഽബോധശ്ച തദ്രൂപമേവമേവ നിരാമയമ് .
ഭേദോഽത്ര വാചി ന ത്വർഥേ തസ്മാന്നാസ്ത്യേവ ദൃശ്യതാ .. 16
യാ ചാസീദ്ദൃശ്യതൈഷാം താം വിദ്ധി ത്വമവിചാരണാമ് .
സാ ചേദാനീം വിചാരേണ വിനഷ്ടാതഃ ക്വ ദൃശ്യതേ .. 17
അസ്മിന്നേവ ധിയോ യത്ന ആത്മജ്ഞാനവിചാരണേ .

യത്നേന പരമോഽഭ്യാസഃ സ ലോകദ്വയസിദ്ധിദഃ .. 18
അവിദ്യോപശമസ്ത്വേഷ ജാതോഽപി ഭവതാമിഹ .
അഭ്യാസേന വിനാ സാധോ ന സിദ്ധിമുപഗച്ഛതി .. 19
ന്നോദ്വേഗം സംപരിത്യജ്യ ഗൃഹീത്വാനുദിനം ക്ഷണമ് .
ലോകദ്വയഹിതം പഥ്യമിദം ശാസ്ത്രം വിചാര്യതാമ് .. 20
വിജ്ഞാതമപ്യവിജ്ഞാതമാത്മജ്ഞാനമിദം ഭവേത് .
ഭവതാം ഭൂരിഭാഗാനാം സംഭൂയാഭ്യസനം വിനാ .. 21
യോഽയമർഥം പ്രാർഥയതേ തദർഥം യതതേ തഥാ .
സോഽവശ്യം തമവാപ്നോതി ന ചേച്ഛാന്തോ നിവർതതേ .. 22
തസ്മാദസ്മാന്നിവർതധ്വമസച്ഛാസ്ത്രവിചാരണാത് .
ശാന്തിം പ്രാപ്സ്യഥ സച്ഛാസ്ത്രാജ്ജയലക്ഷ്മീം യഥാ രണാത് .. 23
വിവേകേ ചാവിവേകേ ച വഹത്യേഷാ മനോനദീ .
യത്രൈവ വാഹ്യതേ യത്നാത്തത്രൈവ സ്ഥിതിമൃച്ഛതി .. 24
അസ്മാച്ഛാസ്ത്രാദൃതേ ശ്രേയോ ന ഭൂതം ന ഭവിഷ്യതി .
തതഃ പരമബോധാർഥമിദമേവ വിചാര്യതാമ് .. 25
സ്വയമേവ വിചാര്യേദം പരോ ബോധോഽനുഭൂയതേ .
സംസാരാധ്വശ്രമഹരോ ന ത്വേതദ്വരശാപവത് .. 26
യന്ന പിത്രാ ന വാ മാത്രാ ന ചാപി സുകൃതൈഃ കൃതമ് .
ശ്രേയസ്തദ്വഃ പരിജ്ഞാതമിദമാശു കരിഷ്യതി .. 27
ഭവബന്ധമയീ സാധോ വിഷമേയം വിഷൂചികാ .
ആത്മജ്ഞാതാദൃതേ ദീർഘാ ന കദാചന ശാമ്യതി .. 28
മഹാമോഹമയീ മായാ മിഥ്യൈവാഹമിതി സ്ഥിതാ .
ശാസ്ത്രാർഥഭാവനേനാശു മുച്യതാം പരശോച്യതാ .. 29
യാത മാഽഽപാതമധുരം വ്യോമ വ്യോമൈകരൂപിണീമ് .
ശൂന്യം വായും ലിഹന്തോഽന്തർലേലിഹാനാ ഇവാഹയഃ .. 30
യാന്തി വോ ദിവസാഃ കഷ്ടമവിജ്ഞാത-ഗമാ-ഗമാഃ .
വ്യവഹാരേ ഹി തൈരേവ പ്രതിപാലയതാം മൃതിമ് .. 31
താവദാശ്വാസനൈഷാസ്തി ഭവതാം ഭയഭാഗിനാമ് .
ദിനാനി കതിചിദ്യാവന്നായാതി മരണാവധിഃ .. 32
ആഗച്ഛന്ത്യാം മൃതൗ കഷ്ടം പരിതാപമവാപ്സ്യഥ .
തം യത്രാങ്ഗാങ്ഗവിച്ഛേദഃ ശീതചന്ദനലേപനമ് .. 33
ക്രീണന്തി പ്രാണപണ്യേന ധനം മാനം ഘനഭ്രമാഃ .
യഥാശാസ്ത്രൈഃ കഥം ബുദ്ധ്യാ ന ക്രീണന്ത്യജരം പദമ് .. 34
പദം പരമയത്നേന ക്രിയതേ യൈശ്ചിദമ്ബരേ .
കഥം തൈഃ സഹ്യതേഽജ്ഞാനശത്രുപാദഃ സ്വമൂർധനി .. 35
നിർമാനമോഹമാപന്നാ ഗതിം ഗച്ഛത മാധമാമ് .
ക്രിയതേ സ്വാത്മബോധേന മൂലകാഷ്ഠോ മഹാപദാമ് .. 36
പ്രലപന്തമഹോരാത്രം യുഷ്മദർഥേന മാമിമമ് .
യം പ്രദൃശ്യേദമാകർണ്യ സ്വാത്മനൈവാത്മതാർപ്യതാമ് .. 37
അദ്യൈവ ന ചികിത്സാം യഃ കരോതി മരണാപദഃ .

സംപ്രാപ്തായാം മൃതൗ മൂഢഃ കരിഷ്യതി കിമാതുരഃ .. 38
അസ്മാദ്ഗ്രന്ഥാദൃതേ ഗ്രന്ഥോ നാന്യഃ സ്വാത്മാവബോധനേ .
നൂനമർഥകരോ ഗ്രാഹ്യസ്തിലസ്തൈലാർഥിനാമിവ .. 39
ആത്മജ്ഞാനമിദം ശാസ്ത്രം പ്രകാശയതി ദീപവത് .
പിതേവ ബോധയത്യാശു കാന്തേവ രമയത്യലമ് .. 40
വിദ്യമാനമപി ജ്ഞാനം ജ്ഞാതം ശാസ്ത്രഗണാന്ന യത് .
ദുർബോധം മധുരം തത്തു ജ്ഞാസ്യന്തീതോ ന സംശയഃ .. 41
ഇദമുത്തമമാഖ്യാനം മുഖ്യാനാം ശാസ്ത്രദൃഷ്ടിഷു .
സുഖേന ബോധദം ഹൃദ്യമപൂർവം ന തു കിംചന .. 42
നാനാഖ്യാനകഥാചിത്രം വിനോദേന വിചാരയേത് .
ഇദം ശാസ്ത്രം പരം യാതി പുമാന്നാസ്ത്യത്ര സംശയഃ .. 43
യോ+ ഹ്യ+ദ്യാപി ന സംപ്രാപ്തഃ പണ്ഡിതൈരവിഖണ്ഡിതൈഃ .
സ ഇതഃ പ്രാപ്യതേ ബോധഃ സുവർണമിവ സൈകതാത് .. 44
ശാസ്ത്രകർതരി മങ്ക്തവ്യം ന കദാചന കുത്രചിത് .
ശാസ്ത്രാർഥ ഏവ തന്നിത്യം യുക്തിയുക്താനുഭൂതിദേ .. 45
അജ്ഞാനാന്മത്സരാന്മോഹാദവിചാ-രിഭി-രേകതാ .
അവഹേലിതശാസ്ത്രാർഥൈഃ കർതവ്യാ നാത്മഹന്ത്യഭിഃ .. 46
ജാനാമ്യേവ യഥൈവേമാ യദഹം ത്വം യഥാ ധിയഃ .
തഥാ ബോധിതകാരുണ്യാത്സ്വഭാവോ ഹി മമേദൃശഃ .. 47
യുഷ്മത്സംവില്ലവഃ ശുദ്ധ ഏവം വക്തുമിഹ സ്ഥിതഃ .
അഹം നരോ ന ഗന്ധർവോ നാമരോ ന ച രാക്ഷസഃ .. 48
സംവിന്മാത്രാ ഭവന്തോ ഹി തദ്ഭാവോ∫സ്ത്യതിനിർമലഃ .
സ്ഥിതോ∫സ്മീതി ഭവത്പുണ്യൈർനനു നാസ്മി ന ചാപരഃ .. 49
ശ്യാമായമാനാ നായാന്തി യാവന്മരണവാസരാഃ .
സാരഃ സംഹ്രിയതാം താവദ്വൈരസ്യം വസ്തുദൃഷ്ടിഷു .. 50
ഇഹൈവ നരകവ്യാധേശ്ചികിത്സാം ന കരോതി യഃ .
ഗത്വാ നിരൗഷധം സ്ഥാനം സരുജഃ കിം കരിഷ്യതി .. 51
സർവഭാവേഷു വൈരസ്യം ന യാവത്സമുപാഗതമ് .
ഭാവാനാം ഭാവനാ താവത്താനവം നോപഗച്ഛതി .. 52
ആത്മാനമലമുദ്ധർതും വാസനാതാനവാദൃതേ .
നാസ്ത്യുപായോ മഹാബുദ്ധേ കശ്ചനാപി കദാചന .. 53
ഭാവാസ്തു യദി വിദ്യന്തേ തദ്ധിതേ വസ്തുഭാവനാ .
കിം ത്വേതേ നൈവ സന്തീഹ ശശ-ശൃങ്ഗാദയോ യഥാ .. 54
സർവ ഏവ ജഗദ്ഭാവാ അവിചാരിതചാരവഃ .
അവിദ്യമാനസദ്ഭാവാ വിചാരാദ്വിശരാരവഃ .. 55
പ്രാമാണികവിചാരേഷു ന വിദ്യന്തേ കൃതേഷു യേ .
കഥം സന്തി ജഗദ്ഭാവാസ്തേ കേ സന്തി സദൈവ വാ .. 56
സർവ ഏവ ജഗദ്ഭാവാഃ കാരണാഭാവതോ ഭൃശമ് .
സർഗാദാവേവ നോത്പന്നാ യച്ചേദം ഭാതി തത്പരമ് .. 57
പദേ സർവേന്ദ്രിയാതീതേ മനഃഷഷ്ഠേന്ദ്രിയാത്മനാമ് .

ഭാവാനാം കാരണം നാസ്തി മനഃഷഷ്ഠേന്ദ്രിയാത്മകമ് .. 58
ഭാവാനാം വിവിധാഖ്യാനാമനാഖ്യം കാരണം കുതഃ .
കുതോ വസ്തുന്യവസ്തുത്വം വ്യോമന്യവ്യോമതാ കുതഃ .. 59
സാകാരസ്യ ഹി സാകാരം വടധാനാദിവദ്ഭവേത് .
ബീജം തദ്വസ്തു സാകാരം ജായതേഽന്യത്കുതോഽന്യഥാ .. 60
ന കിംചിദപി യത്രാസ്തി ബീജമാകൃതിമന്മനാക് .
തത ആകൃതിമദ്വിശ്വം ഭവതീതി വിഡമ്ബനമ് .. 61
കാര്യകാരണഭാവാദി തസ്മിന്നഹി പരേ പദേ .
വാചാലത്വേന യന്നാമ കല്പ്യതേ മൗർഖ്യമേവ തത് .. 62
സഹകാരിനിമിത്താനാമഭാവേ ഹി ന കാരണാത് .
കാര്യം ഭവേദന്യദേതി ബാലൈരപ്യനുഭൂയതേ .. 63
തന്മാത്രവേദനം ഭൂയഃ പൃഥ്വ്യാദീനാം ച കാരണമ് .
കിമസ്തി കഥ്യതാം ഛായാ കഥമാസ്തേ വദാതപേ .. 64
പരമാണുസമൂഹാ യേ ജഗദിത്യപ്യവാസ്തവമ് .
ശശ-ശൃങ്ഗം ധനുഃപ്രഖ്യമജ്ഞാനാദഭിധീയതേ .. 65
പരമാണുസമൂഹശ്ചേത്സംഭൂയ കുരുതേ ജഗത് .
യദൃച്ഛയൈവ തമസി ശീര്യതേ ച യദൃച്ഛയാ .. 66
തദങ്ഗമിങ്ഗതേ നിത്യം ദേശേ ദേശേ ഗൃഹേ ഗൃഹേ .
അപൂർവാത്മ രജഃ ശൃങ്ഗം ഖാതം വാ സ്യാദ്ദിനേ ദിനേ .. 67
ന ച തദ്ദൃശ്യതേ കിംചിത്കസ്യ തത്കർമ താദൃശമ് .
ഭവേദ്ദ്യർഥമഭവ്യസ്യ ജഡാസ്തു പരമാണവഃ .. 68
നാബുദ്ധിപൂർവം തത്കർമ സംഭവത്യങ്ഗ കസ്യചിത് .
ബുദ്ധിപൂർവം തു യദ്ദ്യർഥം കുര്യാദുന്മത്തകോ ഹി കഃ .. 69
ജഡസ്യ ബുദ്ധിപൂർവേഹാ മരുതോ നാസ്തി താം വിനാ .
ന സംഭവത്യണുചയോ നാന്യത്കർതോപപദ്യതേ .. 70
വയമാത്മാന ഏവേമേ ഖാത്മാനഃ ഖാത്മകാ ജനാഃ .
തഥാ സ്ഥിതാ യഥാ സ്വപ്നേ ഭവതാം സ്വപ്നമാനവാഃ .. 71
തസ്മാന്ന ജായതേ കിംചിദ്വിശ്വം നാപി ച വിദ്യതേ .
ഇത്ഥം ചിന്നഭ ഏവാച്ഛം പ്രകചത്യാത്മനാത്മനി .. 72
വിശ്വാകാശം ചിദാകാശേ വിഷ്വഗ്വിശ്രാന്തിമാഗതമ് .
സ്പന്ദോ ദ്രവത്വം ശൂന്യത്വമനില്യേമ്ഭസി ഖേ യഥാ .. 73
ദേശാദ്ദേശാന്തരപ്രാപ്തൗ നിമേഷേണാതിദൂരതഃ .
സംവിദോ യദ്വപുർമധ്യേ ചിദ്ദ്യോമ്നോ വിദ്ധി തദ്വപുഃ .. 74
സ സ്വഭാവോ ഹി സർവേഷാമർഥാനാം തേ ച തന്മയാഃ .
താദൃശാസ്തന്നഭോരൂപാസ്തേന വിശ്വമതോ നഭഃ .. 75
സ്വഭാവസ്യ പരാ വൃത്തിർമനാഗേവാശു തസ്യ സാ .
സ്വഭാവാദവിഭിന്നൈവ സേദം ജഗദിതി സ്ഥിതാ .. 76
ജഗച്ചിന്നഭസോസ്തസ്മാന്ന കദാചന ഭിന്നതാ .
ഏകമേവ ദ്വയോ രൂപം പവനസ്പന്ദയോരിവ .. 77
ദേശാദ്ദേശാന്തരപ്രാപ്തൗ വിദോ മധ്യേ ഹി യദ്വപുഃ .

ശാന്താശേഷവിശേഷാത്മ തന്മുഖ്യം നേതരദ്വിദുഃ .. 78
സ സ്വഭാവോ്ഽങ്ഗ ഭൂതാനാം തത്ര തിഷ്ഠന്തി പണ്ഡിതാഃ .
തസ്മാന്ന വിചലന്ത്യേതേ നിത്യധ്യാനാദ്ധരാദയഃ .. 79
ആഭാസാകാശമേവേദം ഭാമാത്രമവഭാസനമ് .
വിശ്വമാകാരരഹിതം സ്വഭാവം വിദുരവ്യയമ് .. 80
ന ജായതേ ന മ്രിയതേ ന ഭൂത്വാ ഭാവി കുത്രചിത് .
അനന്യദേവ ചിദ്ദ്യോമ്നഃ ശൂന്യത്വമിവ ഖാജ്ജഗത് .. 81
ന വിശ്വമസ്തി നൈവാസീന്ന ച നാമ ഭവിഷ്യതി .
ഇദമാഭാസതേ ശാന്തം ചിദ്ദ്യോമ പരമാത്മനി .. 82
ചിന്മാത്രമേവ കചതി സ്വപ്നേ പുരതയാ യഥാ .
തഥൈവ ജാഗ്രദാഖ്യേ്ഽസ്മിൻസ സ്വപ്നേ കചതി സ്വയമ് .. 83
സർഗാദാവേവ ഭാവാനാമസത്ത്യേത്യസ്തി ദേഹകഃ .
കുതസ്തസ്മാച്ഛരീരത്വം സ്വപ്ന ഏവ നഭശ്ചിതേഃ .. 84
സ്വയംഭ്വാഖ്യം ശരീരം സ്വം പൂർവഃ സ്വപ്നോ മഹാചിതേഃ .
ഇത ഉത്ഥാനാസ്തദനു സ്വപ്നാത്സ്വപ്നാന്തരം വയമ് .. 85
ഗണ്ഡസ്യോപരി ജാതാനാം സ്ഫോ-ടാനാ-മത ഏവ നഃ .
പരമേണ പ്രയത്നേന ന മനോ നാമ യാസ്യതി .. 86
ബ്രഹ്മൈവാസത്യപുരുഷഃ സത്യവച്ചാനുഭൂയതേ .
സ്ഥിതം തതഃപ്രഭൃത്യേവ ന ത്വലീകമിദം തതമ് .. 87
ആബ്രഹ്മസ്തമ്ബപര്യന്തമലീകം ജായതേ ജഗത് .
യഥാ സ്വപ്നേ തഥാലീകമേവമാശു വിനശ്യതി .. 88
ചിദ്ദ്യോമൈവൈത്യ വിശ്വത്വം യഥാ സ്വപ്നേ വിനശ്യതി .
അനുദിത്യൈവ വിശ്വത്വം ജാഗ്രദാഖ്യേ തഥൈവ ച .. 89
അനുഭൂതമലീകം ചാപ്യലീകം സത്യവത്സ്ഥിതമ് .
സംവിദേവ യഥാ സ്വപ്നേ നഗരാദിതയോദിതാ .. 90
സാകാ-രേവ നിരാകാരാ സ്ഥിതാ തദ്വജ്ജഗത്തയാ .
സംവിദാകാശമാകാശാദണു മേരോരണുര്യഥാ .. 91
കില യത്തസ്യ നാമ സ്യാദാകാശാദണുതാ കുതഃ .
കാരണാഭാവതോ്ഽന്യസ്യ നാകാര ഉപപദ്യതേ .. 92
സർഗാദാവേവ യോ്ഽജാതോ ജാതോ്ഽയം ജഗതഃ കുതഃ .
യദേവ വേദനാകാശേ പുരം സ്വപ്നേ തദേവ നഃ .. 93
ഭേദഃ സ്വപ്നാദ്രിചിദ്ദ്യോമ്നോർന ശൂന്യാമ്ബരയോരിവ .
യദേവ ചിന്നഭോ നാഭ തദേവ സ്വപ്നപത്തനമ് .. 94
യദേവ സ്പന്ദനം നാമ സ ഏവ പവനോ യഥാ .
സ്പന്ദാസ്പന്ദൈകരൂപാത്മാ വായുർവ്യോമോപമോ യഥാ .. 95
തസ്മാച്ചിന്നഭ ഏവേദം ജഗദാകൃതി ലക്ഷ്യതേ .
സർവം ശൂന്യം നിരാലമ്ബം ഭാസനം ചി+ദ്വി-വ+സ്വതഃ .. 96
ശാന്തമേവേദമഖിലം നിരസ്താസ്തമയോദയമ് .
സകൃദ്വിഭാതമമലം ദൃഷന്മൗനമനാമയമ് .. 97

തസ്മാദ്വദ കഥം ഭാവാഃ കുതോ ഭാവാഃ ക്വ ഭാവധീഃ .
ക്വ ദ്വൈതം ക്വൈകതാ ക്വാഹം ക്വ ഭാവാഃ ക്വ ച ഭാവനാഃ .. 98

നിത്യോദിതോ വ്യവഹരന്നപി നിർവികാരോ
ദ്വിത്വൈക്യമുക്തമതിരുത്തമശീതലോഽന്തഃ .
നിർവാണ ആസ്വ വിഗതാമയശുദ്ധബോധ-
ബോധൈകതാമുപഗതോഽങ്ഗ ന സന്തി ഭാവാഃ ..99

ഇത്യാർഷേ ശ്രീവാസിഷ്ഠ-മഹാരാമായണേ വാല്മീകീയേ മോക്ഷോ-പായേഷു
നിർവാണപ്രകരണേ ഉത്തരാർധേ സകല-ഭാവാ-ഭാവോപ-ദേശേന പരമാർ/
ഥൈകതാ+പ്രതി-പാദനം നാമ+(ത്രി-അ)ധിക-ശത-തമഃ സർഗഃ .. 103 ..
ഓം
****
CHECKED BY GURU P.R.IYER
28.12.2023